

Opvoeding, deviante vrienden en probleemgedrag van autochtone en allochtone adolescenten

Masterscriptie

Universiteit Utrecht

Mastertrack Forensische Ontwikkelingspsychologie en Orthopedagogiek

Studenten

H. K. van Bommel, 3454010

M. A. J. van Dam, 3454142

Beoordelaars

1. Dr. W. A. Manders

2. Prof. dr. M. Deković

Juni, 2011

Voorwoord

Deze scriptie hebben wij geschreven ter afsluiting van de master Orthopedagogiek; Mastertrack Forensische Ontwikkelingspsychologie en Orthopedagogiek aan de faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht. Wij hebben gezamenlijk gewerkt aan de verschillende onderdelen van de masterscriptie. Wij hebben deze scriptie geschreven, maar dat neemt niet weg dat er ook anderen zijn die een belangrijke rol hebben gehad bij het tot stand komen van deze scriptie. In dit voorwoord willen wij van de gelegenheid gebruik maken deze personen te bedanken.

Onze dank gaat uit naar dr. W.A. Manders en prof. dr. M. Deković voor de begeleiding die zij ons hebben gegeven. Daarnaast willen wij onze medestudenten bedanken voor de gekregen feedback en het delen van ervaringen. Tot slot willen wij graag alle mensen in onze naaste omgeving bedanken voor de interesse en aanmoediging.

Heleen en Mariëlle

Abstract

This study examines the ethnic differences in parenting (responsiveness, monitoring and discipline), deviant peers and internalizing and externalizing problem behavior. Also the relationships of parenting and deviant peers with problem behavior and the moderating effect of ethnicity on these relationships are analyzed. The sample included 226 adolescents aged 12-18 (74% male, 51% native) referred for Multisystemic Therapy (MST) and their parents. The adolescents and parents completed questionnaires. It was concluded that immigrant parents are more responsive and discipline less than native parents and immigrant adolescents show more problem behavior than native adolescents. No relation was found between parenting, deviant peers and internalizing problem behavior. Less responsiveness, less monitoring and more deviant peers were related to higher levels of externalizing problem behavior. No moderating effect for ethnicity was found. Implications and further directions are discussed.

Keywords: adolescence, parenting, deviant peers, internalizing and externalizing problem behavior, ethnicity.

In dit onderzoek zijn de etnische verschillen in opvoeding (responsiviteit, toezicht houden en disciplineren), de hoeveelheid deviante vrienden en internaliserend en externaliserend probleemgedrag onderzocht. Daarnaast is de relatie van opvoeding en de hoeveelheid deviante vrienden met internaliserend en externaliserend probleemgedrag en het modererend effect van etniciteit op deze relaties onderzocht. De steekproef bestaat uit 226 adolescenten in de leeftijd van 12 tot 18 jaar (74% man, 51% autochtoon), die met hun ouders zijn aangemeld voor Multisysteem Therapie (MST). De adolescenten en ouders hebben een vragenlijst ingevuld. Er wordt geconcludeerd dat allochtone ouders meer responsief zijn en minder disciplineren dan autochtone ouders en dat allochtone adolescenten meer probleemgedrag vertonen dan autochtone adolescenten. Er is geen relatie gevonden tussen opvoeding, de hoeveelheid deviante vrienden en internaliserend probleemgedrag. Een lage mate van responsiviteit en toezicht houden en een hoge mate van hoeveelheid deviante vrienden hangen samen met een hoge mate van externaliserend probleemgedrag. Er is geen modererend effect van etniciteit gevonden. De beperkingen en aanbevelingen voor verder onderzoek zijn beschreven.

Hoofdaspecten: adolescenten, opvoeding, deviante vrienden, internaliserend en externaliserend probleemgedrag, etniciteit.

Inleiding

Opvoeding en probleemgedrag

Er is veel onderzoek gedaan naar de relatie tussen opvoeding en externaliserend probleemgedrag in de adolescentie (Deković, Wissink & Meijer, 2004; Eichelsheim et al., 2010; Hipwell et al., 2008). Uit onderzoek komt naar voren dat deze relatie aanwezig is (Bailey, Hill, Oesterle & Hawkins, 2009; Hoeve, Dubas, Eichelsheim, Laan, van der, Smeenk, & Gerris, 2009; McKee et al., 2007), echter kan de relatie per opvoedingsaspect verschillen (O’Leary & Vidair, 2005; Prinzie, Onghena & Hellinckx, 2006). De relatie tussen opvoeding en internaliserend probleemgedrag is minder vaak onderzocht. Daarnaast is dit onderzoek vaak gericht op kinderen (O’Leary & Vidair, 2005; Reitz, Deković & Meijer, 2006). Tevens wordt er door adolescenten minder internaliserend dan externaliserend probleemgedrag gerapporteerd (O’Leary & Vidair, 2005). De omvang van de relatie tussen opvoeding en probleemgedrag van adolescenten is groter voor externaliserend probleemgedrag dan voor internaliserend probleemgedrag (Reitz et al., 2006).

Opvoedingsaspecten

Om het opvoedgedrag van de ouder te definiëren worden vaak twee dimensies gebruikt; ondersteuning en controle. Onder de dimensie ondersteuning valt responsiviteit. De dimensie controle omvat onder andere toezicht houden en disciplineren (Aunola & Nurmi, 2005; Reitz et al., 2006; Véronneau & Dishion, 2010; Wissink, Deković & Meijer, 2006).

Responsiviteit is de gevoeligheid van ouders voor de emotionele, cognitieve en sociale behoeften van de adolescent. Responsiviteit lijkt een belangrijke invloed te hebben op de ontwikkeling van internaliserend gedrag van de adolescent (Kerr, Lopez, Olson & Sameroff, 2004). Weinig responsiviteit vanuit ouders kan leiden tot angst- en andere internaliserende problemen (McKee, Colletti, Rakow, Jones & Forehand, 2008; Stevens, Vollebergh, Pels & Crijnen, 2007; Wicks-Nelson & Israel, 2009). Een tekort aan responsiviteit binnen de opvoeding voorspelt externaliserend probleemgedrag (Hoeve et al., 2009; Kerr et al., 2004; Leeuwen, van, Mervielde, Breat & Bosmans, 2004; Matthys & Lochman, 2010; McKee et al., 2008; Stevens et al., 2007).

Het concept toezicht houden, dat onderdeel uitmaakt van controle, wordt regelmatig onderzocht tijdens de adolescentiefase, een fase waarin het kind minder in het zicht van ouders is (Wicks-Nelson & Israel, 2009; Wissink et al., 2006). Met toezicht houden wordt de kennis van de ouder bedoeld over waar de adolescent met wie is en wat hij of zij daar doet (Reitz et al., 2006). Het ontoereikend toezicht houden door ouders wordt als risicofactor gezien voor het ontwikkelen van probleemgedrag (Leeuwen, van et al., 2004; Véronneau &

Dishion, 2010; Wissink et al., 2006). Een voldoende niveau van toezicht houden door ouders beschermt de adolescent tegen internaliserende problemen (Reitz et al., 2006; Stevens, Vollebergh, Pels & Crijnen, 2005) en is gerelateerd aan een laag niveau van externaliserend probleemgedrag bij adolescenten (Eaton, Krueger, Johnson, McGue & Iacono, 2009; Hoeve et al., 2009; Kerr, Stattin & Burk, 2010; Matthys & Lochman, 2010; Reitz et al., 2006; Stevens et al., 2007; Véronneau & Dishion, 2010; Wicks-Nelson & Israel, 2009). Een te grote mate van toezicht houden kan een negatief effect hebben op de ontwikkeling van de adolescent; de overmatige beperking door ouders kan leiden tot internaliserende problematiek bij adolescenten, namelijk terugtrekken en depressiviteit (Reitz et al., 2006). Het is discutabel of het toezicht houden door ouders de adolescent beschermt tegen het ontwikkelen probleemgedrag of dat deze relatie wordt beïnvloed door de openlijke verstrekking van informatie door de adolescent aan de ouder (Eaton et al., 2009; Kerr et al., 2010; Wissink et al., 2006).

Het opvoedingsaspect disciplineren wordt in dit onderzoek onderverdeeld in twee disciplinerings technieken; harde disciplineren en straffen. Onder harde disciplineren worden fysieke straffen en het verheffen van de stem verstaan. Onder straffen valt: negeren, wegsturen, onthouden van privileges of geven van een extra taak. Bij disciplineren is er geen sprake van een boodschap over alternatief en gewenst gedrag. De adolescent leert hierdoor niet zijn onacceptabele gedrag te veranderen maar is slechts gericht op het voorkomen van consequenties (Kerr et al., 2004; McKee et al., 2007). Uit onderzoek komt naar voren dat disciplineren leidt tot externaliserende gedragsproblemen bij adolescenten (Burke, Pardini & Loeber, 2008; Hoeve et al., 2009; Matthys & Lochman, 2010; McKee et al., 2007; Mulvaney & Mebert, 2007; Polaha, Larzelere, Shapiro & Pettit, 2004; Stevens et al., 2007; Wicks-Nelson & Israel, 2009). Tevens kan door een hoge mate van disciplineren het psychologische en cognitieve functioneren van de adolescent afnemen (Deater-Deckard & Dodge, 1997). Het fysiek straffen van kinderen kan leiden tot internaliserende problemen, zoals depressiviteit, stemmingsproblematiek en een laag zelfbeeld (Burke et al., 2008; Carr, 2009; Hipwell et al., 2008; McKee et al., 2007; Mulvaney & Mebert, 2007).

Devianten vrienden

Wanneer kinderen adolescenten worden, spenderen ze meer tijd met hun leeftijdgenoten zonder ouderlijke supervisie. Deze leeftijdgenoten worden de belangrijkste referentiegroep van een adolescent, hoewel de ouders een centrale plaats behouden in het leven van een adolescent (Brendgen, Vitaro & Bukowski, 2000; Deković et al., 2004; Stevens et al., 2005; Véronneau & Dishion, 2010). Er is veel literatuur bekend over de invloed van vrienden op het

functioneren van adolescenten en deze geven een wisselend beeld (Stevens et al., 2005; Véronneau & Dishion, 2010; Wissink, Deković & Meijer, 2009). Onderzoek wijst uit dat vriendschappen een beschermende invloed kunnen hebben op de zelfwaardering, het gevoel van eenzaamheid en de depressie van een adolescent, zelfs wanneer een adolescent externaliserend probleemgedrag vertoont (Brendgen et al., 2000; Gaertner, Fite & Colder, 2010). Daarnaast komt uit onderzoek naar voren dat er positieve associaties zijn tussen vriendschappen, probleemgedrag en middelengebruik (Brendgen et al., 2000; Wissink et al., 2009). De hoeveelheid deviante vrienden wordt gezien als een risicofactor voor het ontwikkelen van probleemgedrag. Adolescenten met deviante vrienden vertonen meer regelovertredend, delinquent en antisociaal gedrag, hebben meer schoolproblemen en gebruiken meer verdovende middelen (Brendgen et al., 2000; Carr, 2009; Deković et al., 2004; Matthys & Lochman, 2010; Wicks-Nelson & Israel, 2009; Wissink et al., 2009). Adolescenten worden door deviante vrienden voorzien van een rolmodel voor antisociaal gedrag en een rationalisatie om het antisociale gedrag goed te praten, waar adolescenten zonder deze vrienden minder uitgedaagd worden om antisociaal gedrag te laten zien (Deković et al., 2004).

Etnische verschillen

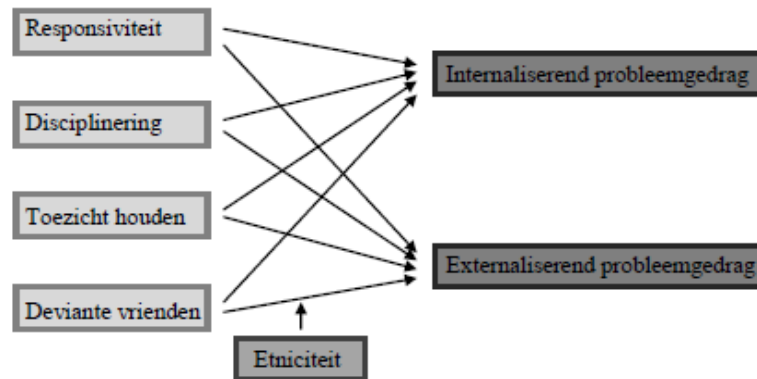
De overheersende theorieën over de ontwikkeling van probleemgedrag tijdens de adolescentie zijn grotendeels gebaseerd op onderzoek uitgevoerd met blanke, westerse, middelklasse adolescenten van de dominante cultuur (Deković et al., 2004). Vanwege het groeiende aantal immigranten in Nederland wordt er meer onderzoek gedaan met participanten van diverse etniciteiten om de generaliseerbaarheid van eerdere onderzoeksbevindingen naar andere etniciteiten te toetsen. Onderzoeken met betrekking tot etniciteit zijn gelimiteerd door kleine steekproefgroottes en laten inconsistente resultaten zien (Barkin, Scheindlin, Ip, Richardson & Finch, 2007; Deković et al., 2004; Polaha et al., 2004; Véronneau & Dishion, 2010; Wissink et al., 2006). Allochtone adolescenten lopen in Nederland een hoger risico dan autochtone adolescenten op gedragsproblemen door de moeilijke uitgangspositie om op te groeien in twee culturen (Deković et al., 2004; Stevens et al., 2005). Marokkaanse adolescenten laten, in vergelijking met Nederlandse en Turkse adolescenten, meer externaliserend probleemgedrag zien op school. Turkse adolescenten en hun ouders rapporteren, ten opzichte van Nederlandse en Marokkaanse adolescenten, meer internaliserend probleemgedrag (Stevens et al., 2003). Uit het onderzoek van Stevens en collega's (2007) onder Marokkaanse adolescenten, komt naar voren dat ouders met een meer Nederlandse opvoedingstijl in hogere mate toezicht houden. Traditionele Marokkaanse ouders

laten hun adolescent veel van de vrije tijd met broers, zussen en vrienden doorbrengen zonder dat zij hen ondersteunen, corrigeren of toezicht op hen houden (Stevens et al., 2007). Allochtone adolescenten komen vaak uit culturen waarin intermenselijke relaties, collectivisme, conformisme en sociale harmonie erg belangrijk zijn (Wissink et al., 2009), dit kan effect hebben op de mate van beïnvloeding door deviante vrienden (Stevens et al., 2007). Uit andere onderzoeken komen geen etnische verschillen naar voren met betrekking tot internaliserend en externaliserend probleemgedrag, disciplinerend, toezicht houden en deviante vrienden (Eichelsheim et al., 2010; Wissink et al., 2006; Wissink et al., 2009). Met betrekking tot de relatie tussen opvoeding en probleemgedrag wordt in het onderzoek van Stevens en collega's (2007) gevonden dat Marokkaanse adolescenten disciplinerend meer zien als aandacht en minder als afwijzing. Dit kan leiden tot minder probleemgedrag (Stevens et al., 2007). Er is meer onderzoek nodig om een brede en eenduidige kennis van etnische diversiteit in de ontwikkeling van adolescenten te verkrijgen (Stevens et al., 2007; Véronneau & Dishion, 2010).

Huidig onderzoek

De combinatie van opvoeding en vrienden wordt niet vaak binnen één onderzoek aangehaald. Bovendien wordt er vaak enkel informatie verkregen via één informant, de adolescent (Deković et al., 2004). In dit onderzoek worden meerdere informanten gebruikt, om de betrouwbaarheid van de resultaten te vergroten. Tevens worden de relaties onderzocht van opvoeding en deviante vrienden met het probleemgedrag van de adolescent. De onderzoeksvragen die centraal staan luiden; wat is de relatie tussen responsiviteit en probleemgedrag, wat is de relatie tussen disciplinerend en probleemgedrag, wat is de relatie tussen toezicht houden en probleemgedrag en wat is de relatie tussen deviante vrienden en probleemgedrag. Het probleemgedrag van de adolescent omvat in dit onderzoek internaliserend en externaliserend probleemgedrag. In dit onderzoek wordt de relatie tussen opvoeding en probleemgedrag van adolescenten en de relatie tussen deviante vrienden en probleemgedrag van adolescenten vergeleken bij autochtone en allochtone adolescenten. Het modererend effect van etniciteit op de relatie tussen opvoeding en probleemgedrag van adolescenten en de relatie van deviante vrienden en probleemgedrag van adolescenten wordt onderzocht.

Figuur 1. Conceptueel model

In huidig onderzoek, wordt op basis van de meest recente onderzoeken door Eichelsheim en collega's (2010) en Wissink en collega's (2006; 2009), verwacht dat er geen etnisch verschil is met betrekking tot internaliserend probleemgedrag en externaliserend probleemgedrag. Uit het onderzoek van Wissink en collega's (2009) komt naar voren dat allochtone ouders meer waarde hechten aan intermenselijke relaties, verwacht wordt daarom dat zij meer responsief zijn dan autochtone ouders. Er wordt verwacht dat autochtone en allochtone ouders evenveel toezicht houden (Eichelsheim et al., 2010; Wissink et al., 2006; Wissink et al., 2009). De verwachting is in strijd met de uitkomst van Stevens en collega's (2007). De verwachting wordt niet op dit onderzoek gebaseerd omdat er slechts gebruik is gemaakt van één etniciteit binnen de allochtone groepering. Uit onderzoek van Eichelsheim en collega's (2010) en Wissink en collega's (2006; 2009) komt naar voren dat autochtone en allochtone ouders in gelijke mate disciplineren en dat autochtone en allochtone adolescenten in gelijke mate omgaan met deviante vrienden. In huidig onderzoek worden dezelfde resultaten verwacht.

Op basis van de gevonden literatuur wordt er verwacht dat een lage mate van responsiviteit samen gaat met een hoge mate van internaliserend en externaliserend probleemgedrag (Hoeve et al., 2009; Kerr et al., 2004; Leeuwen, van, et al., 2004; Matthys & Lochman, 2010; McKee et al., 2008; Stevens et al., 2007; Wicks-Nelson & Israel, 2009). Met betrekking tot toezicht houden wordt verwacht dat een lage mate van toezicht houden samenhangt met een hoge mate van zowel internaliserend als externaliserend probleemgedrag (Eaton et al., 2009; Hoeve et al., 2009; Kerr et al., 2010; Leeuwen, van, et al., 2004; Matthys & Lochman, 2010; Reitz et al., 2006; Stevens et al., 2005; Stevens et al., 2007; Véronneau & Dishion, 2010; Wicks-Nelson & Israel, 2009; Wissink et al., 2006). Verwacht wordt dat een hoge mate van disciplineren samen gaat met een hoge mate van internaliserend en

externaliserend probleemgedrag (Burke et al., 2008; Carr, 2009; Hipwell et al., 2008; Hoeve et al., 2009; Matthys & Lochman, 2010; McKee et al., 2007; Mulvaney & Mebert, 2007; Polaha et al., 2004; Stevens et al., 2007; Wicks-Nelson & Israel, 2009). Er wordt verwacht dat een grote hoeveelheid deviante vrienden samen gaat met een hoge mate van internaliserend en externaliserend probleemgedrag (Brendgen et al., 2000; Carr, 2009; Deković et al., 2004; Matthys & Lochman, 2010; Wicks-Nelson & Israel, 2009; Wissink et al., 2009).

Uit voortgaand onderzoek komt geen informatie naar voren over de invloed van etniciteit op de relatie tussen responsiviteit en probleemgedrag en de relatie tussen toezicht houden en probleemgedrag. Omdat onbekend is of er sprake is van een moderatie-effect, wordt deze in huidig onderzoek niet verwacht. Uit onderzoek van Stevens en collega's (2007) komt een moderatie-effect van etniciteit naar voren op de relatie tussen disciplineren en probleemgedrag. Er wordt verwacht dat etniciteit de relatie tussen disciplineren en internaliserend en externaliserend probleemgedrag beïnvloedt. De samenhang tussen de hoeveelheid deviante vrienden en internaliserend en externaliserend probleemgedrag wordt sterker verwacht voor allochtone adolescenten dan voor autochtone adolescenten. Deze verwachting is gebaseerd op het onderzoek van Wissink en collega's (2009) waarin beschreven wordt dat allochtone adolescenten uit culturen komen waarin intermenselijke relaties, collectivisme, conformisme en sociale harmonie belangrijk zijn. De allochtone adolescent hecht mogelijk meer waarde aan acceptatie en het onderdeel zijn van een vriendengroep. Daarnaast komt uit onderzoeken van Deković en collega's (2004) en Stevens en collega's (2005) naar voren dat allochtone adolescenten meer moeilijkheden ervaren door het opgroeien in twee culturen. Dit zou er toe kunnen leiden dat de allochtone adolescent meer meegaat in negatief gedrag van vrienden dan de autochtone adolescent.

Tot slot wordt verwacht dat de hoeveelheid deviante vrienden van de adolescent sterker samenhangt met zowel internaliserend als externaliserend probleemgedrag dan de opvoeding door ouders. Leeftijdgenoten vormen de belangrijkste referentiegroep van een adolescent (Brendgen et al., 2000; Deković et al., 2004; Stevens et al., 2005; Véronneau & Dishion, 2010), daardoor speelt de beïnvloeding door deviante vrienden mogelijk een grotere rol dan de opvoeding door ouders.

Methodesectie

Steekproefbeschrijving

De steekproef bestaat uit 226 delinquente adolescenten, waarvan 168 jongens en 58 meisjes. Deze adolescenten zijn tussen de twaalf en achttien jaar oud. Zij komen uit Amsterdam,

Utrecht, Leiden, Den Haag en Drenthe en zijn allen aangemeld voor Multisysteem Therapie (MST). In de steekproefpopulatie zijn 105 autochtone en 102 allochtone adolescenten opgenomen, van negentien adolescenten is de etniciteit onbekend.

Onderzoeksprocedure

Nadat de hulpverlener mondeling toestemming heeft gekregen van de gezinnen om mee te doen aan het onderzoek, zijn de contactgegevens doorgegeven aan de onderzoekers. De onderzoekers hebben schriftelijke toestemming van de gezinnen verkregen en de gezinnen thuis bezocht. De vragenlijsten zijn individueel bij de adolescent en een ouder afgenomen.

Onderzoeksinstrumenten

Etniciteit

Om het onderscheid te maken tussen autochtone en allochtone adolescenten wordt er binnen dit onderzoek naar de etniciteit van de adolescent gevraagd, waarbij de adolescent de antwoordmogelijkheid Nederlands, Indonesisch, Turks, Moluks, Antilliaans, Surinaams, Marokkaans of anders kan aankruisen. De categorie autochtoon wordt gevormd door de antwoordmogelijkheid Nederlands. De categorie allochtoon wordt gevormd door de overige antwoordmogelijkheden.

Responsiviteit

De Nijmeegse Opvoedingsvragenlijst (NOV) wordt ingevuld door de adolescent en een ouder om een beeld te krijgen van de responsiviteit. Met responsiviteit wordt de mate waarin de ouder in de opvoeding responsief is voor de behoefte, signalen en gesteldheid van de adolescent bedoeld. De respondenten worden gevraagd bij acht verschillende uitspraken aan te geven in welke mate deze van toepassing is op hoe ouders de opvoeding hanteren. Een voorbeelditem is: ‘Als ik ergens over pieker of verdrietig ben, dan begrijpt mijn ouder wat er aan de hand is’. Zij hebben hierbij de keuze uit de antwoordcategorieën van een zespuntsschaal van 1 (helemaal niet mee eens) tot en met 6 (helemaal mee eens). De correlatie tussen rapportages van adolescenten en ouders is significant ($r = .33, p < .01$), de antwoorden van adolescenten en de ouders zijn samengevoegd tot één responsiviteitsschaal. De betrouwbaarheid van de schaal is hoog (Cronbach's $\alpha = .91$).

Toezicht houden

Voor het meten van de mate waarin ouders toezicht houden op het doen en laten van hun adolescent, wordt de Vragenlijst Toezicht Houden (VTH) afgenomen bij de adolescent en de ouder. Zij geven op een vierpuntsschaal van 1 (hij/zij weet daar niets van) tot en met 4 (hij/zij weet daar alles van), bij zes items aan in welke mate de ouder toezicht houdt op de adolescent. Een voorbeelditem voor de ouder is: ‘Waar is uw kind na schooltijd?’, voor de adolescent

luit de vraag: ‘Weet je ouder waar jij bent na schooltijd?’. De scores correleren significant ($r = .37, p < .001$) en daarom zijn ze samengenomen tot één schaal toezicht houden. De betrouwbaarheid van deze schaal is goed (Chronbach’s $\alpha = .87$).

Disciplineren

De Parental Dimension Inventory wordt gebruikt om de mate waarin ouders de disciplinerings technieken harde discipline en straffen gebruiken te meten. Per techniek bestaat de vragenlijst uit 15 items. Er wordt gevraagd voor drie verschillende situaties de waarschijnlijkheid van het gebruik van vijf technieken aan te geven op een zespuntsschaal van 1 (zeer onwaarschijnlijk) tot en met 6 (zeer waarschijnlijk). Een voorbeelditem voor harde disciplineren uit de adolescentenvragenlijst is: ‘Hoe waarschijnlijk is het dat je ouder de stem zal verheffen wanneer je veel later thuis komt dan was afgesproken’. Een voorbeelditem voor straffen uit de adolescentenvragenlijst is: ‘Hoe waarschijnlijk is het dat je ouder jouw fysiek straft wanneer jij brutaal bent’. De rapportages van ouders en adolescenten op harde disciplineren ($r = .15, p = .04$) en straffen ($r = .16, p = .02$) correleren significant en zijn daarom samengevoegd. De schalen harde disciplineren en straffen correleren in hoge mate ($r = .41, p < .01$), waardoor deze zijn samengevoegd tot één disciplineringsschaal. De betrouwbaarheid van de schaal is goed (Chronbach’s $\alpha = .84$).

Deviant vrienden

Om te onderzoeken hoeveel vrienden van de adolescent deviant gedrag vertonen wordt de adolescent gevraagd elf items van de Family, Friends & Self Scale (FSS) in te vullen. De adolescent moet aangeven hoeveel vrienden bepaald deviant gedrag in de afgelopen zes maanden hebben vertoond. Een voorbeelditem is: ‘geef aan hoeveel van jouw vrienden iemands eigendom expres beschadigd hebben?’. Deze items worden beantwoord op een vijfpuntsschaal van 1 (geen) tot 5 (bijna allemaal). Deze schaal heeft een hoge betrouwbaarheid (Chronbach’s $\alpha = .93$).

Internaliserend en externaliserend probleemgedrag

De mate van aanwezig probleemgedrag bij een adolescent wordt bepaald door middel van zelfrapportage met de Youth Self Report (YSR), die wordt ingevuld door de adolescenten. Het probleemgedrag wordt opgedeeld in internaliserend en externaliserend probleemgedrag. Op een driepuntsschaal van 0 (helemaal niet), 1 (een beetje of soms) en 2 (duidelijk of vaak) geeft een adolescent aan hoe vaak het betreffende gedrag in de afgelopen zes maanden op hem of haar van toepassing is geweest. De schaal internaliserend probleemgedrag is samengesteld uit 30 items. Een voorbeelditem is: ‘Ik huil veel’. Deze schaal heeft een goede betrouwbaarheid (Cronbach’s $\alpha = .88$). Externaliserend probleemgedrag bevat binnen de YSR

ook 30 items. Een voorbeelditem voor externaliserend gedrag is: 'Ik verniel de spullen van anderen'. Externaliserend probleemgedrag is eveneens gescoord door ouders, met behulp van de Child Behavior Check List (CBCL), welke 33 items bevat met hetzelfde scoringsprincipe. De scores van ouders en adolescenten correleren significant ($r = .76, p < .01$), daarom is er één totaalscore gemaakt voor externaliserend probleemgedrag. De schaal heeft een hoge betrouwbaarheid (Chronbach's $\alpha = .94$).

Analyse van gegevens

Om een beeld te krijgen van de onderlinge samenhang zijn er correlaties berekend tussen de variabelen. Om de etnische verschillen voor alle variabelen te berekenen is er gebruik gemaakt van een T-test. Vervolgens zijn er lineaire regressieanalyses uitgevoerd op internaliserend en externaliserend probleemgedrag. Als onafhankelijke variabele is per regressieanalyse één van de drie opvoedingsaspecten en de variabele deviante vrienden meegenomen. Dit resulteert in zes regressieanalyses; drie voor internaliserend probleemgedrag en drie voor externaliserend probleemgedrag. Tot slot zijn er voor externaliserend probleemgedrag hiërarchische regressieanalyses uitgevoerd, om het moderatie-effect van etniciteit te bepalen. Voorafgaand aan de hiërarchische regressieanalyses zijn er gecentreerde scores gevormd. Viermaal is een onafhankelijke variabele samen met de variabele etniciteit ingevoerd, om de hoofdeffecten te bepalen. Vervolgens is de interactievariabele toegevoegd om het moderatie-effect vast te stellen.

Resultaten

Tabel 1 toont de correlaties, gemiddelden, standaarddeviaties, minimale score en maximale score van alle variabelen. Ouders en adolescenten scoren gemiddeld hoog op responsiviteit, laag op deviante vrienden, laag op internaliserend en externaliserend probleemgedrag en gemiddeld op toezicht houden en disciplineren. Externaliserend probleemgedrag hangt samen met alle opvoedingsvariabelen en met deviante vrienden. Internaliserend probleemgedrag hangt enkel samen met responsiviteit. Toezicht houden hangt positief samen met responsiviteit en negatief samen met deviante vrienden. Externaliserend probleemgedrag hangt positief samen met internaliserend probleemgedrag.

Tabel 1. Correlaties, gemiddelden en standaarddeviaties

	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. Responsiviteit	—					
2. Toezicht houden	.34**	—				
3. Disciplineren	-.03	-.04	—			
4. Deviante vrienden	-.13	-.20**	.07	—		
5. Int. probleemgedrag	-.14*	-.07	.08	.13	—	
6. Ext. probleemgedrag	-.30**	-.39**	.17**	.38**	.38**	—
M	4.48	1.95	3.11	1.84	.30	.57
Sd	1.07	.56	.79	.80	.26	.30
Theoretisch minimum	1.00	1.00	1.00	1.00	.00	.00
Theoretisch maximum	6.00	4.00	6.00	5.00	2.00	2.00

* $p < .05$. ** $p < .01$.

Etnische verschillen

In het onderzoek zijn verscheidene verwachtingen opgesteld met betrekking tot het verschil tussen autochtone en allochtone gezinnen. Om dit verschil voor de concepten te onderzoeken is bij alle variabelen een T-test uitgevoerd. Er werd verwacht dat autochtone en allochtone adolescenten in gelijke mate kampen met internaliserend en externaliserend probleemgedrag. In tegenstelling tot de verwachting vertonen allochtone adolescenten meer externaliserend ($t(224)=3.02$, $p < .001$) en internaliserend probleemgedrag ($t(173,19)=2.42$, $p=.02$) dan autochtone adolescenten. Verwacht werd dat allochtone ouders meer responsief zijn dan autochtone ouders. Naar verwachting scoren autochtone ouders lager op responsiviteit ($t(223)=-2.06$, $p=.04$) dan allochtone ouders. Zoals werd verwacht zijn er voor toezicht houden geen significante verschillen gevonden tussen autochtone en allochtone ouders. Autochtone ouders scoren hoger op disciplineren ($t(224)=2.59$, $p=.01$) dan allochtone ouders, waar geen verschil werd verwacht. Autochtone en allochtone adolescenten laten geen verschillen zien als het gaat om de hoeveelheid deviante vrienden ($p > .05$) wat overeenkomt met de verwachting dat autochtone en allochtone adolescenten een gelijke hoeveelheid deviante vrienden zouden hebben. De hypothesen betreffende verschillen tussen autochtonen en allochtonen in responsiviteit, toezicht houden en de hoeveelheid deviante vrienden worden aangenomen, de overige hypothesen worden verworpen.

Invloed van opvoeding en deviante vrienden op probleemgedrag

Om te onderzoeken hoe opvoeding en deviante vrienden de twee vormen van probleemgedrag voorspellen, is er gebruik gemaakt van drie lineaire regressieanalyses voor internaliserend en drie lineaire regressieanalyses voor externaliserend probleemgedrag waarin als voorspellers deviante vrienden en één van de opvoedingsvariabelen zijn meegenomen. Zowel responsiviteit, toezicht houden, disciplineren en deviante vrienden hangen, in tegenstelling

tot de verwachting, niet significant samen met internaliserend probleemgedrag van adolescenten. Alle hypothesen met betrekking tot internaliserend probleemgedrag worden verworpen. De resultaten van de drie lineaire regressieanalyses met externaliserend probleemgedrag staan in tabel 2 weergegeven. Naar verwachting komt naar voren dat een hoge mate van responsiviteit en toezicht houden een lage mate van externaliserend probleemgedrag voorspellen. Een hoge mate van disciplineren en deviante vrienden voorspellen een hoge mate van externaliserend probleemgedrag, dit is eveneens naar verwachting. Verwacht werd dat de hoeveelheid deviante vrienden sterker zou samenhangen met externaliserend probleemgedrag dan dat de opvoedingsaspecten samenhangen met externaliserend probleemgedrag. Tegen de verwachting in blijkt opvoeding ongeveer even sterk externaliserend probleemgedrag te voorspellen als deviante vrienden, behalve voor disciplineren. Naar verwachting voorspelt disciplineren externaliserend probleemgedrag minder sterk dan deviante vrienden. De hypothesen met betrekking tot responsiviteit, toezicht houden, disciplineren en deviante vrienden worden aangenomen. De hypothese met betrekking tot de vergelijking van opvoeding met deviante vrienden wordt verworpen.

Tabel 2. Regressieanalyse opvoeding, deviante vrienden en externaliserend probleemgedrag

	Externaliserend probleemgedrag			
	β	ΔR^2	B	SE B
Responsiviteit	-.29**	.22	-.08	.02
Deviante vrienden	.34**		.13	.02
Toezicht houden	-.34**	.25	-.19	.05
Deviante vrienden	.31**		.12	.02
Disciplineren	.17*	.17	.07	.03
Deviante vrienden	.36**		.14	.02

* $p < .05$. ** $p < .01$.

Modererende rol van etniciteit

Om te onderzoeken of etniciteit de samenhang tussen de opvoedingsaspecten, deviante vrienden en externaliserend probleemgedrag modereert, zijn er vier hiërarchische regressieanalyses uitgevoerd. Deze analyses laten zien of de invloed van etniciteit en de opvoedingsvariabelen c.q. deviante vrienden op externaliserend probleemgedrag en de interactie tussen de opvoedingsvariabelen c.q. deviante vrienden en etniciteit significant zijn (zie tabel 3). Eerder is gebleken dat de opvoedingsvariabelen en deviante vrienden een significante invloed hebben op externaliserend probleemgedrag. Uit tabel 4 blijkt dat er ook een significante invloed is van etniciteit op externaliserend probleemgedrag. Er wordt geen

modererende rol van etniciteit verwacht op de relatie tussen responsiviteit en externaliserend probleemgedrag en op de relatie tussen toezicht houden en probleemgedrag. Er wordt een modererende rol van etniciteit verwacht op de relatie tussen disciplineren en externaliserend probleemgedrag, waarbij deze relatie minder sterk wordt verwacht voor allochtonen. Wat betreft de hoeveelheid deviante vrienden wordt verwacht dat er voor allochtone adolescenten een sterker verband is met probleemgedrag dan voor autochtone adolescenten. Uit de resultaten, weergegeven in tabel 3, komt naar voren dat de status autochtoon of allochtoon geen significante modererend effect heeft op de samenhang van alle variabelen met externaliserend probleemgedrag. De verandering in verklaarde variantie als gevolg van het toevoegen van de interactie-effecten voor responsiviteit en etniciteit, toezicht houden en etniciteit, disciplineren en etniciteit en deviante vrienden en etniciteit, is niet significant. De hypothesen met betrekking tot responsiviteit en toezicht houden worden aangenomen, de hypothesen met betrekking tot disciplineren en deviante vrienden worden verworpen.

Tabel 3. Hiërarchische regressieanalyse opvoeding, deviante vrienden en externaliserend probleemgedrag

	Externaliserend probleemgedrag		
	β	R^2	ΔR^2
Responsiviteit	-.28**	.11	
Etniciteit	-.16*		
Responsiviteit * etniciteit	.11	.13	.01
Toezicht houden	-.43**	.20	
Etniciteit	-.22**		
Toezicht houden * etniciteit	.10	.21	.01
Disciplineren	.23*	.08	
Etniciteit	-.24**		
Disciplineren * etniciteit	-.08	.09	.01
Deviante vrienden	.36**	.18	
Etniciteit	-.20*		
Deviante vrienden * etniciteit	-.02	.18	.00

* $p < .05$. ** $p < .01$.

Discussie

Dit onderzoek is uitgevoerd om het verschil in de relatie van opvoeding en deviante vrienden met internaliserend en externaliserend probleemgedrag van autochtone en allochtone adolescenten te onderzoeken. Opvoeding is binnen dit onderzoek opgedeeld in responsiviteit, toezicht houden en disciplineren. De etnische verschillen in deze opvoedingaspecten, de hoeveelheid deviante vrienden en internaliserend en externaliserend probleemgedrag zijn onderzocht. Tevens is de samenhang van deze opvoedingsconcepten en deviante vrienden met internaliserend en externaliserend probleemgedrag onderzocht. Daarnaast is het moderatie-

effect van etniciteit in de relatie van opvoedingsaspecten en deviante vrienden met probleemgedrag geanalyseerd. Uit het onderzoek komt naar voren dat allochtone ouders meer responsief zijn en minder disciplineren dan autochtone ouders en dat allochtone adolescenten meer probleemgedrag vertonen dan autochtone adolescenten. Autochtone en allochtone ouders houden evenveel toezicht en autochtone en allochtone adolescenten hebben evenveel deviante vrienden. Er is geen relatie gevonden tussen opvoeding, de hoeveelheid deviante vrienden en internaliserend probleemgedrag. Een lage mate van responsiviteit en toezicht houden, een hoge mate van disciplineren en de hoeveelheid deviante vrienden hangen samen met een hoge mate van externaliserend probleemgedrag. De relatie van opvoeding met externaliserend probleemgedrag lijkt ongeveer even sterk te zijn als de relatie van deviante vrienden met externaliserend probleemgedrag, behalve voor disciplineren. De relatie tussen disciplineren en externaliserend probleemgedrag lijkt minder sterk dan de relatie tussen de hoeveelheid deviante vrienden en externaliserend probleemgedrag. Er is geen modererend effect van etniciteit gevonden op de relatie tussen opvoeding, deviante vrienden en externaliserend probleemgedrag.

Etnische verschillen

Tegen de verwachting op basis van onderzoeken door Eichelsheim en collega's (2010) en Wissink en collega's (2006; 2009) in komt uit het onderzoek naar voren dat allochtone adolescenten meer internaliserend en externaliserend probleemgedrag vertonen dan autochtone adolescenten. Dit komt overeen met de bevindingen van Stevens en collega's (2003) dat Marokkaanse adolescenten meer externaliserend probleemgedrag vertonen dan Nederlandse adolescenten en dat Turkse adolescenten meer internaliserende problemen aangeven dan Nederlandse adolescenten. Een verklaring hiervoor kan zijn dat allochtone adolescenten in Nederland een hoger risico lopen dan autochtone adolescenten op probleemgedrag door de moeilijke uitgangspositie om op te groeien in twee culturen (Deković et al., 2004; Stevens et al., 2005; Wicks-Nelson & Israel, 2009). Het verschil tussen de verwachte uitkomst gebaseerd op eerder onderzoek en het gevonden resultaat dat allochtone adolescenten meer internaliserend en externaliserend probleemgedrag rapporteren zou verklaard kunnen worden door de operationalisatie van de status allochtoon. In onderzoeken van Eichelsheim en collega's (2010) en Wissink en collega's (2006; 2009) zijn minder verschillende etniciteiten opgenomen dan in huidig onderzoek. Daarnaast hebben zij gekeken naar de afzonderlijke etniciteiten in tegenstelling tot huidig onderzoek waarin alle etniciteiten anders dan Nederlands zijn samengevoegd. Autochtone ouders blijken minder responsief te zijn dan allochtone ouders, wat gelijk is aan de verwachting en eerder onderzoek (Wissink et

al., 2009). Autochtone en allochtone ouders verschillen, zoals verwacht op basis van voorgaande literatuur, niet in de mate van toezicht houden (Eichelsheim et al., 2010; Wissink et al., 2006; Wissink et al., 2009). In tegenstelling tot de verwachting en voorgaand onderzoek disciplineren autochtone ouders in hogere mate dan allochtone ouders (Eichelsheim et al., 2010; Wissink et al., 2006; Wissink et al., 2009). Deze verschillende bevindingen worden mogelijk verklaard door de operationalisatie en de interpretatie van het begrip disciplineren; huidig onderzoek gaat slechts in op de disciplinerings technieken harde disciplineren en straffen. Uit onderzoek van Stevens en collega's (2007) komt naar voren dat Marokkaanse adolescenten disciplineren meer zien als aandacht en minder als afwijzing. Mogelijk hebben allochtone adolescenten daarom een mindere mate van disciplineren gerapporteerd dan autochtone adolescenten. Met betrekking tot de hoeveelheid devianten vrienden is er conform verwachting en voorgaand onderzoek geen etnisch verschil gevonden (Eichelsheim et al., 2010; Wissink et al., 2006; Wissink et al., 2009).

Samenhang van opvoeding en devianten vrienden met probleemgedrag

Voor zowel de opvoedingsaspecten als voor devianten vrienden is geen relatie gevonden met internaliserend probleemgedrag. Deze uitkomst is in contrast met de verwachtingen en bevindingen in voorgaand onderzoek (Burke et al., 2008; Carr, 2009; Deater-Deckard & Dodge, 1997; Gaertner et al., 2010; Hipwell et al., 2008; Hove et al., 2009; Kerr et al., 2004; McKee et al., 2007; McKee et al., 2008; Mulvaney & Mebert, 2007; Stevens et al., 2007; Wicks-Nelson & Israel, 2009). Uit voorgaand onderzoek blijkt dat er in vergelijking met externaliserend probleemgedrag minder internaliserend probleemgedrag wordt gerapporteerd (O'Leary & Vidair, 2005). In dit onderzoek wordt ook erg laag gerapporteerd op internaliserend probleemgedrag (0.30 op een schaal van 0 tot 2) met een lage variatie ($SD = .26$). Waarschijnlijk hebben de participanten weinig internaliserend probleemgedrag gerapporteerd omdat zij zijn aangemeld voor hulpverlening gericht op externaliserend probleemgedrag. Daarnaast bestaat de steekproef slechts uit 26 procent meisjes, van meisjes is bekend dat zij meer kampen met internaliserend probleemgedrag. De lage score zou er toe kunnen leiden dat verbanden met internaliserend probleemgedrag in dit onderzoek lastig zijn aan te tonen. Aangetoond is dat een lage mate van responsiviteit en toezicht houden en een hoge mate van disciplineren en hoeveelheid devianten vrienden devianten vrienden naar verwachting en voortgaand onderzoek samenhangen met een hoge mate van externaliserend probleemgedrag (Burke et al., 2008; Brendgen et al., 2000; Carr, 2009; Deater-Deckard & Dodge, 1997; Deković et al., 2004; Eaton, Krueger, Johnson, McGue & Iacono, 2009; Hipwell et al., 2008; Hove et al., 2009; Kerr et al., 2004; Kerr, Stattin & Burk, 2010;

Leeuwen, van, et al., 2004; Matthys & Lochman, 2010; McKee et al., 2007; McKee et al., 2008; Mulvaney & Mebert, 2007; Polaha et al., 2004; Reitz et al., 2006; Stevens et al., 2005; Stevens et al., 2007; Véronneau & Dishion, 2010; Wicks-Nelson & Israel, 2009; Wissink et al., 2009). Verwacht werd dat opvoeding een sterkere samenhang zou hebben met probleemgedrag dan de hoeveelheid deviante vrienden. De relatie van opvoeding met externaliserend probleemgedrag lijkt ongeveer even sterk te zijn als de relatie van deviante vrienden met externaliserend probleemgedrag behalve voor disciplineren. Uit de resultaten blijkt dat het opvoedingsaspect disciplineren in mindere mate samenhangt met externaliserend probleemgedrag dan de hoeveelheid deviante vrienden. Dit kan verklaard worden doordat leeftijdgenoten de belangrijkste referentiegroep vormen voor adolescenten (Brendgen et al., 2000; Deković et al., 2004; Stevens et al., 2005; Véronneau & Dishion, 2010). Mogelijk laten adolescenten zich in hun gedrag sterker beïnvloeden door vrienden dan door ouders. Het verschil tussen responsiviteit en de hoeveelheid deviante vrienden in relatie met externaliserend probleemgedrag is gering (.05) ten gunste van deviante vrienden. Het verschil tussen toezicht houden en de hoeveelheid deviante vrienden in relatie met externaliserend probleemgedrag is eveneens gering (.03) ten gunste van toezicht houden. Hierdoor kan niet worden bepaald welk verband met probleemgedrag sterker is. Aangezien het verschil tussen opvoeding en deviante vrienden alleen op het opvoedingsaspect disciplineren gebaseerd kan worden, is het niet mogelijk de hoofdvraag volledig te beantwoorden.

De modererende rol van etniciteit

Conform de verwachting maakt de status autochtoon of allochtoon geen verschil voor de relatie tussen zowel responsiviteit als toezicht houden met externaliserend probleemgedrag. Er werd op basis van voorgaand onderzoek (Stevens et al., 2007) verwacht dat de relatie tussen disciplineren en externaliserend probleemgedrag voor allochtone adolescenten minder sterk zou zijn dan voor autochtone adolescenten. Daarnaast werd verwacht dat de hoeveelheid deviante vrienden sterker samen zou hangen met probleemgedrag voor allochtone dan voor autochtone adolescenten. In dit onderzoek worden deze verwachtingen niet bevestigd, er is voor deze relaties geen modererende rol van etniciteit gevonden. Dit kan mogelijk te wijten zijn aan de onderverdeling van etniciteit. Het onderzoek van Stevens en collega's (2007) richt zich slecht op Marokkaanse adolescenten. In het huidige onderzoek zijn alle etniciteiten anders dan de Nederlandse samengevoegd tot de categorie allochtoon. Mogelijke verschillen in het disciplineren en de hoeveelheid deviante vrienden tussen de etniciteiten kunnen door deze operationalisatie niet worden aangetoond.

Klinische betekenis

De gestelde conclusies kunnen meegenomen worden in de klinische praktijk. Uit het onderzoek blijkt dat autochtone ouders en allochtone ouders verschillen in de mate waarin zij de opvoedingsvaardigheden toepassen. Binnen de behandeling van adolescenten is het van belang dat er gekeken wordt naar de vaardigheden die ouders al toepassen en welke zij nog verder kunnen ontwikkelen. Dit kan afhankelijk zijn van de etniciteit van ouders. Naar aanleiding van de aangetoonde relatie tussen de hoeveelheid deviante vrienden en externaliserend probleemgedrag dient er aandacht te zijn voor de vriendenrelaties van de adolescent en de impact hiervan.

Beperkingen

De conclusies van het onderzoek zijn verbonden aan beperkingen. Deze groep participanten is reeds voor behandeling aangemeld en is mede daardoor geen goede afspiegeling van de samenleving. Daarnaast bestaat de groep allochtone participanten uit mensen met een verschillende etniciteit en kan er over elke etniciteit afzonderlijk niets worden gezegd. Dit kan geleid hebben tot onterechte generalisatie van de gegevens. Tevens is de informatie over deviante vrienden en internaliserend probleemgedrag slechts gegeven door één informant, de adolescent, waarbij er sprake kan zijn van sociaal wenselijke antwoorden. Echter kan de adolescent de vragen over internaliserende gedachten en gevoelens het beste beantwoorden. Tot slot is het een cross-sectioneel onderzoek waardoor de causaliteit van de relatie tussen de verschillende opvoedingsaspecten, deviante vrienden en probleemgedrag niet te bepalen is.

Toekomstig onderzoek

Toekomstig onderzoek is van belang, waarbij er aandacht dient te zijn voor de samenhang van opvoeding en deviante vrienden met probleemgedrag van verschillende etniciteiten in Nederland. Daarnaast is verder onderzoek nodig om meer inzicht te krijgen in de wijze waarop opvoeding en de hoeveelheid deviante vrienden zich onderling met elkaar en met probleemgedrag verhouden. Internaliserend probleemgedrag is in vele onderzoeken een onderbelicht onderwerp. Daarnaast is het, door de afhankelijkheid van zelfrapportage, een lastig te onderzoeken aspect, dat verder onderzocht dient te worden om de hulpverlening aan adolescenten te verbeteren. Een opvallend resultaat is dat allochtone ouders aangeven meer responsief te zijn en minder te disciplineren, wat samenhangt met een lagere mate van probleemgedrag, terwijl allochtone adolescenten aangeven te kampen met meer probleemgedrag. Dit probleemgedrag kan niet verklaard worden door de hoeveelheid deviante vrienden want die is gelijk voor allochtonen en autochtonen. Deze tegenstrijdigheid in resultaten zou verklaard kunnen worden door factoren die niet meegenomen zijn in dit

onderzoek, waaronder verschillende kindfactoren en de moeilijke uitgangspositie door het opgroeien in twee culturen (Deković et al., 2004; Stevens et al., 2005; Wicks-Nelson & Israel, 2009). Tevens kan dit ook verklaard worden doordat allochtone ouders meer geneigd zijn om sociaal wenselijk te antwoorden op vragen over hun opvoedgedrag die gesteld worden door onderzoekers met een andere etniciteit. Toekomstig onderzoek kan zich hier op richten.

Referenties

- Aunola, K. & Nurmi, J. (2005). The role of parenting styles in children's problem behavior. *Child Development, 76, 6, 1144-1159.*
- Bailey, J. A., Hill, K. G., Oesterle, S. & Hawkins, J. D. (2009). Parenting practices and problem behavior across three generations: Monitoring, harsh discipline, and drug use in the intergenerational transmission of externalizing behavior. *Developmental Psychology, 45, 5, 1214-1226.*
- Barkin, S., Scheindlin, B., Ip, E. H., Richardson, I. & Finch, S. (2007). Determinants of parental discipline practices: A national sample from primary care practices. *Clinical Pediatrics, 46, 1, 64-69.*
- Brendgen, M., Vitaro, F. & Bukowski, W. M. (2000). Deviant friends and early adolescents' emotional and behavioral adjustment. *Journal of Research on Adolescence, 10, 173-189.*
- Burke, D. J., Pardini, D. A. & Loeber, R. (2008). Reciprocal relationships between parenting behaviour and disruptive psychopathology from childhood through adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology, 36, 679-692.*
- Carr, A. (2009). *The Handbook of Child and Adolescent Clinical Psychology* (tweede editie). London-New-York: Routledge.
- Deater-Deckard, K. & Dodge, K. A. (1997). Externalizing behavior problems and discipline revisited: Nonlinear effects and variation by culture, context, and gender. *Psychological Inquiry, 8, 3, 161-175.*
- Deković, M., Wissink, I. B. & Meijer, A. M. (2004). The role of family and peer relations in adolescent antisocial behaviour: comparison of four ethnic groups. *Journal of Adolescence, 27, 497-514.*
- Eaton, N. R., Krueger, R. F., Johnson, W., McGue, M. & Iacono, W. G. (2009). Parental monitoring, personality, and delinquency: Further support for a reconceptualization of monitoring. *Journal of Research in Personality, 43, 1, 49-59.*

- Eichelsheim, V. I. et al. (2010). Associations among the parent-adolescent relationship, aggression and delinquency in different ethnic groups: A replication across two Dutch samples. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 45, 293-300.
- Gaertner, A. E., Fite, P. J. & Colder, C. R. (2010). Parenting and friendship quality as predictors of internalizing and externalizing symptoms in early adolescence. *Journal of child and family studies*, 19, 1, 101-108.
- Hipwell, A. et al. (2008). Reciprocal influences between girls' conduct problems and depression, and parental punishment and warmth: A six year prospective analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36, 663-677.
- Hoeve, M., Dubas, J. S., Eichelsheim, V. I., Laan, van der, P. H., Smeenk, W. & Gerris J. R. M. (2009). The relationship between parenting and delinquency: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37, 6, 749-775.
- Kerr, D. C. R., Lopez, N. L., Olson, S. L. & Sameroff, A. J. (2004). Parental discipline and externalizing behavior problems in early childhood: The roles of moral regulation and child gender. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 32, 4, 369-383.
- Kerr, M., Stattin, H. & Burk, W. J. (2010). A reinterpretation of parental monitoring in longitudinal perspective. *Journal of Research on Adolescence*, 20, 1, 39-64.
- Leeuwen, van, K. G., Mervielde, I., Breat, C. & Bosmans, G. (2004). Child personality and parental behavior as moderators of problem behavior: variable- and person-centered approaches. *Developmental Psychology*, 6, 1028-1046.
- Matthys, W., & Lochman, J. (2010). *Oppositional Defiant Disorder and Conduct Disorder in childhood* (eerste editie). Oxford/West Sussex: Wiley-Blackwell.
- McKee, L. et al. (2007). Harsh discipline and child problem behaviors: The roles of positive parenting and gender. *Journal of Family Violence*, 22, 187-196.
- McKee, L., Colletti, C., Rakow, A., Jones, D. J. & Forehand, R. (2008). Parenting and child externalizing behaviors: Are the associations specific or diffuse? *Aggression and Violent Behavior* 13, 201-215.
- Mulvaney, M. K. & Mebert, C. J. (2007). Parental corporal punishment predicts behavior problems in early childhood. *Journal of Family Psychology*, 21, 3, 389-397.
- O'Leary, S. G. & Vidair, H. B. (2005). Marital adjustment, child-rearing disagreements, and overreactive parenting: Predicting child behavior problems. *Journal of Family Psychology*, 19, 2, 208-216.
- Polaha, J., Larzelere, R. E., Shapiro, S. K. & Pettit, G. S. (2004). Physical discipline and child

- behavior problems: A study of ethnic group differences. *Parenting Science and Practice*. 4, 4, 339-360.
- Prinzle, P., Onghena, P. & Hellinckx, W. (2006). A cohort-sequential multivariate latent growth curve analysis of normative CBCL aggressive and delinquent problem behavior: Associations with harsh discipline and gender. *International Journal of Behavioral Development*. 30, 5, 444-459.
- Reitz, E., Deković, M. & Meijer, A. M. (2006). Relations between parenting and externalizing and internalizing problem behaviour in early adolescence: Child behaviour as moderator and predictor. *Journal of Adolescence*, 29, 419-436.
- Stevens, G. W. J. M., Pels, R., Bengi-Arslan, L., Verhulst, F. C., Vollebergh, W. A. M. & Crijnen, A. A. M. (2003). Parent, teacher and self-reported problem behavior in the Netherlands. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 38, 576-58.
- Stevens, G. W. J. M., Vollebergh, W. A. M., Pels, T. V. M. & Crijnen, A. A. M. (2005). Predicting internalizing problems in Moroccan immigrant adolescents in the Netherlands. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 40, 1003-1011.
- Stevens, G. W. J. M., Vollebergh, W. A. M., Pels, T. V. M. & Crijnen, A. A. M. (2007). Parenting and internalizing and externalizing problems in Moroccan immigrant youth in the Netherlands. *Journal of Youth Adolescence*, 36, 685-695.
- Véronneau, M., & Dishion, T. J. (2010). Predicting change in early adolescent problem behavior in the middle school years: A mesosystemic perspective on parenting and peer experiences. *Journal of Abnormal Child Psychology*. 38, 1125-1137.
- Wicks-Nelson, R., & Israel, A. (2009). *Abnormal Child and Adolescent Psychology* (zevende editie). New Jersey: Prentice Hall.
- Wissink, I. B., Deković, M. & Meijer, A. M. (2006). Parenting behavior, quality of the parent-adolescent relationship, and adolescent functioning in four ethnic groups. *Journal of Early Adolescence*, 26, 2, 133-159.
- Wissink, I. B., Deković, M. & Meijer, A. M. (2009). Adolescent friendship relations and developmental outcomes: ethnic and gender differences. *The Journal of Early Adolescence*, 3, 405-425.